

Groene revolutie nu!

Rondgang / Vier crises, één oplossing

Vrij Nederland, 10 januari 2009

De wereld worstelt niet alleen met een financiële, maar ook met een klimaat-, een voedsel- en een energiecrisis. In deze barre economische tijden zal het niet eenvoudig zijn geld los te peuteren voor de bestrijding van die laatste drie. Toch biedt de economische noodtoestand ook perspectieven. Vrij Nederland vroeg een keur aan deskundigen hun licht te laten schijnen over de vier crises. Voor welke uitdagingen staat de wereld in 2009?

Het zijn gouden tijden voor doemdenkers. In het kielzog van de financiële crisis zal het menselijke leed zich in 2009 verdiepen. Groeiende honger in de Derde Wereld, en in het Westen massaontslagen, wankelende pensioenen en onverkoopbare huizen: er is geen ontkomen aan. Ook rasgeaarde optimisten moeten erkennen dat het in deze barre economische tijden niet eenvoudig zal zijn geld los te peuteren voor de bestrijding van de energie-, de klimaat- en de voedselcrisis. Aan de andere kant heeft de internationale gemeenschap juist nu een uitgelezen kans om nieuwe, groene wegen in te slaan, daarover zijn de experts die Vrij Nederland sprak het eens.

Econoom Arjen van Witteloostuijn noemt de crisis een verborgen zegen. Ze is zo fundamenteel dat ze tot bezinning dwingt. En als we dan goed nadenken, zien we dit: 'De financiële crisis is verreweg de minst belangrijke van een reeks crises die op korte termijn om een adequaat antwoord vragen. Die reeks heeft namen gekregen als de energie-, klimaat-, en voedselcrisis. De bron van deze crises is telkens hetzelfde: de kortzichtige roofofbouw op wereldschaal ondermijnt de stabiliteit van het wankel ecosysteem dat aarde heet.'

Of ze nu uit de economische, de energie-, de landbouw- of de milieuhoek komen, alle hooggeplaatste deskundigen die we spraken, wijzen op deze onderlinge samenhang. En geen van allen laat zich op hun eigen terrein dwingen.

Zo wijst hoogleraar milieukunde Klaas van Egmond op de noodzaak speculatie op de voedselmarkt aan te pakken: 'Het voedselprobleem is te serieus om daarbij voor de voeten te worden gelopen door immorele speculanten die alleen maar op hun eigen voordeel uit zijn.'

Zijn collega Louise Fresco, hoogleraar duurzame ontwikkeling in internationaal perspectief, benadrukt dat alles met elkaar samenhangt: 'Een voorbeeld. De voedselproductie is afhankelijk van het klimaat, van weer, zon en regen. De energieprijs is van invloed op de hele economie, want de hele economie heeft energie nodig. Energie moet dus efficiënter, niet alleen voor het klimaat!'

Dat kan somber stemmen. Want als de ene crisis de andere verdiept, is het leed dubbelgroot. Neem de door de recessie dalende olieprijs. Die maakt investeren in duurzame energie op korte termijn weinig aantrekkelijk. En dat verdiept op de lange termijn de energie- en de klimaatcrisis.

Maar de talrijke dwarsverbanden bieden ook aanknopingspunten voor oplossingen. Met een groen investeringsplan kan de overheid bijvoorbeeld de werkeloosheid bestrijden en in één moeite door het klimaat een dienst bewijzen. Voor dergelijke oplossingen pleit het gezelschap eenstemmig.

Het laatste wat de financiële crisis mag zijn, is een vrijbrief om de andere problemen maar even te vergeten, vindt Pier Vellinga, hoogleraar klimaatverandering: 'Het lijkt soms immoreel om te zeggen: los vooral eerst het klimaatprobleem op. Maar dat probleem snijdt op termijn het diepste in. Als we dat nu naar achteren schuiven, zijn we uiteindelijk allemaal verliezers.'

Wie een probleem wil analyseren, ontkomt er niet aan het in stukjes te knippen. Maar al behandelen we die ene grote crisis - door de Amerikaanse Newsweek-commentator Fareed Zakaria een crisis van de globalisering genoemd - in vier partjes, aan de dwarsverbanden valt niet te ontsnappen.

De kredietcrisis

'Een verbod op doemdenken'

De crisis zit in alle haarvaten van de economie. Waarom de overheid strenge spelregels moet invoeren, maar geen knellende banden mag aanleggen.

Dat 2009 een historisch jaar wordt voor de wereldeconomie staat vast. Maar dat is dan ook de enige zekerheid die de kredietcrisis biedt. Sinds afgelopen najaar regent het voorspellingen van analisten, internationale instellingen als de Wereldbank, ons eigen Centraal Planbureau (CPB), universitaire deskundigen en regeringsleiders. Ook wemelt het van de mediaberichten over dalende huizenprijzen, groeiende werkloosheid en een toename van faillissementen. Regeringsleiders proberen met stimuleringspakketten de economie verwoed nieuw leven in te blazen. Maar intussen sijpelt de recessie steeds verder door. En niemand weet precies tot hoe ver.

'Deze crisis is een van de meest ingrijpende ooit,' zegt Willem Vermeend, oud-staatssecretaris van Financiën, oud-minister van Sociale Zaken en nu ondernemer en hoogleraar Europese fiscale economie in Maastricht. Hij schreef zijn eigen analyse in het boek *De kredietcrisis* dat eind 2008 verscheen. 'Ze grijpt harder en sneller in dan eerdere crises en zit in alle haarvaten van de economie.'

Volgens Arjen van Witteloostuijn, hoogleraar economie in Antwerpen, zullen de voorspellingen steeds verder naar beneden worden bijgesteld: 'We zullen Coen Teulings van het CPB dit jaar veel op televisie zien. In hoog tempo gaan we merken dat het slechter gaat.'

Doorbraak

Dat de ellende begon bij de financiële instellingen, kan niemand zijn ontgaan. Alle boze ogen zijn nog steeds gericht op de banken en verzekeraars die de afgelopen decennia almaar risicovoller gedrag vertoonden, waardoor uiteindelijk het zicht op de reële economie verloren is gegaan. Het fundamentalistische kapitalisme van de financiële wereld lijkt dan ook voorgoed verleden tijd. Westerse overheden redden omvallende banken en proberen met garanties en leningen de gestokte kredietverlening weer op gang te brengen.

Stond 2008 nog in het teken van damage control, dit jaar zal veel aandacht uitgaan naar het vaststellen van nieuwe financiële spelregels. Zo denken overheden na over voorwaarden voor een sterkere balans van de instellingen en het inperken van de bonussystemen die kortetermijnhandelen in de hand werken. In Europa wordt gediscussieerd over de oprichting van een Europese toezichthouder en afgelopen november bespraken de leiders van de grootste wereldeconomieën, verenigd in de G20, hoe ze het wereldwijde toezicht op de financiële sector kunnen versterken. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) zal hierbij een belangrijke rol moeten vervullen.

Volgens de Nederlandse IMF-bewindvoerder Age Bakker is een coördinerende rol van zijn instituut onontkoombaar: 'Dit is een mondiale crisis, die vraagt om een mondiaal antwoord.' Tot nu toe adviseert het IMF landen in de wereld vooral over hun begrotings- en monetaire beleid. Dat is niet meer afdoende, zegt Bakker. 'Daar ontstaan de crises niet. Het IMF zou bevoegdheden moeten hebben om de financiële toezichtsystemen door te lichten en de landen een spiegel voor te houden.' Dat met China en Amerika hierover recent al afspraken zijn gemaakt, noemt hij een 'grote doorbraak'. Hij verwacht ook veel van de volgende bijeenkomst van de G20 in april.

Maar overheden zijn uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor hun eigen regelgeving voor de financiële instellingen. Over aanpassingen daarin zullen veel landen dit jaar nog de nodige discussie voeren. En daarbij is 'the devil in the detail', waarschuwt de IMF-bewindvoerder. 'De valkuil is dat overheden te ver doorschieten en er te veel bureaucratie ontstaat. De uitdaging is dat je een bankwezen krijgt dat goed tegen schokken kan, maar waarbij niet elke innovatie buitenspel komt te staan.'

Dat zou bereikt kunnen worden door grenzen aan de omvang van de organisaties te stellen, denkt hij. 'Sommige banken zijn door de globalisering zo groot geworden dat ze too big to fail zijn. Ze nemen te veel risico's, omdat ze weten dat de overheid toch wel een vangnet biedt als het misgaat. Maar soms zijn ze ook too big to rescue geworden, zoals IJsland pijnlijk heeft duidelijk gemaakt.'

Swingen

Ook Arjen van Witteloostuijn pleit voor eenvoudige regelgeving vanuit overheden in combinatie met kleinere organisaties. 'Een te grote complexiteit werkt als spaken in het wiel van de samenleving. Stroperigheid en traagheid zijn dan het resultaat. En er zijn te veel grote ondernemingen die zijn gaan domineren. Kijk ook naar de auto-industrie.'

Dat overheidsingrijpen nodig is om na de banken ook de reële economie uit het slop te trekken, staat voor iedereen buiten kijf. Maar de vraag is in welke mate. Ieder land hanteert zijn eigen beleid. Zo is de Nederlandse regering tot nu toe terughoudend en steunt zij het bedrijfsleven vooral met maatregelen als werktijdverkorting (onder strenge voorwaarden) en de mogelijkheid tot vervroegde afschrijvingen. China kondigde daarentegen in november aan met een bedrag van bijna zeshonderd miljard euro de groeimotor door te laten puffen. De Europese Commissie kwam overeen dat alle lidstaten samen de economie een injectie geven van tweehonderd miljard euro.

Volgens Van Witteloostuijn is dit laatste bedrag te weinig: 'We moeten veel steviger ingrijpen. De crisis is een fundamentele aanval op het economische systeem. Bedrijven die tot voor kort nog winst lieten zien, gaan nu al werknemers ontslaan. Het beleid loopt achter de feiten aan.'

Maar met het openzetten van de geldkranen dreigen ook tekorten op de overheidsbegrotingen te ontstaan. En op een schuldeneconomie zoals die al lange tijd Amerika in de greep houdt, zit geen enkel westers land te wachten. Daarom pleiten veel economen, onder wie IMF-bewindvoerder Age Bakker, voor 'houdbare stimuleringspakketten'. Dat betekent investeringen in wegen en sporen, zoals ook Barack Obama die onlangs in zijn actieplan aankondigde.

Maar ook duurzaamheid is voor velen het toverwoord. Dat geldt zeker voor oud-bewindspersoon Vermeend. De kredietcrisis biedt volgens hem een goede kans om tegelijkertijd de klimaat- en energiecrisis te bestrijden. 'Er moeten honderden miljarden in alternatieve energiebronnen worden gestoken,' vindt Vermeend. 'Het is de enige aanpak die werkt.' Landen worden zo niet alleen minder afhankelijk van de gas- en olielanden, maar bevorderen hiermee ook de economische groei en werkgelegenheid, betoogt hij in zijn pleidooi voor een 'groene revolutie'. 'De economie gaat dan weer swingen.'

Daar moeten mensen sowieso meer in gaan geloven, zegt Vermeend. Want ook als de kredietverlening van banken weer langzaam op gang komt, zullen bij onvoldoende vertrouwen van consumenten en bedrijven aankopen en investeringen alsnog achterwege blijven. 'Economie is een beetje psychologie,' zegt Vermeend, die pleit voor een 'verbod op doemdenken'. 'Mijn credo voor komend jaar is: aanpakken die crisis!'

De klimaatcrisis

'Iedereen wacht op Obama'

Rechtvaardigheid, geld en technologie zijn de hete hangijzers van dé klimaatconferentie van het decennium: Kopenhagen 2009. Alle ogen zijn gericht op Obama.

Het uur van de waarheid voor het klimaat slaat op 18 december 2009. Dat is de slotdag van de conferentie in Kopenhagen waarop de bijna tweehonderd landen van de Verenigde Naties een vervoloverdrag voor het Kyoto-protocol moeten tekenen.

Het is geen kleine klus die de wereld in 2009 moet klaren. De concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer loopt sneller op dan in de zwartste scenario's. De effecten van de opwarming van de aarde, zoals het smelten van het Noordpoolijs, openbaren zich eveneens in hoger tempo dan voorzien. De wetenschappelijke consensus luidt dat de CO₂-uitstoot van de grote industrielanden in 2050 zeker negentig procent omlaag moet om in deze eeuw binnen de kritische tweegradengrens te blijven. Dat betekent dat hun onderhandelaars zich in Denemarken moeten durven vastleggen op een vermindering in 2020 van tussen de vijftientig en veertig procent.

Europa heeft afgelopen december met zijn klimaatakkoord alvast een eerste stap gezet. Maar de twintig procent reductie ten opzichte van 1990 die de Europese Unie overeenkwam, is aan de magere kant, vindt Klaas van Egmond, hoogleraar milieukunde en oud-directeur van het Milieu- en Natuurplanbureau. Bovendien is het cijfer geflatteerd. De vijftien leden die de EU in 1990 telde, hebben van de beoogde daling van de uitstoot al elf procent cadeau gekregen door de uitbreiding met Oost-Europese lidstaten waarvan de economie is ingezakt. Dat neemt volgens Van Egmond niet weg dat het een historisch unicum is dat landen zich wettelijk hebben vastgelegd op het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen. Ook heeft Europa met zijn systeem van emissiehandel het voortouw genomen. Iets dergelijks zal Kopenhagen wereldwijd moeten instellen.

Aan Kyoto deden cruciale landen als de VS en Australië niet mee. Nu is de inzet de hele wereld achter de bestrijding van klimaatverandering te krijgen. Nieuw is ook dat een Kopenhagen-akkoord plannen moet bevatten voor de onvermijdelijke aanpassing aan klimaatverandering, zoals het verhogen van

dijken tegen overstromingen. In Poznan, waar afgelopen december de vorige klimaatconferentie is gehouden, is alvast een adaptatiefonds ingesteld. 'Achter het bedrag dat daarin is gestoken, moet nog wel een nul of drie,' zegt Leo Meyer van het Planbureau voor de Leefomgeving. De schattingen van de jaarlijkse kosten voor het tegengaan van en aanpassen aan klimaatverandering lopen uiteen van tweehonderd miljard tot een biljoen euro. Dat is een tour de force waar de wereld in tijden van financiële crisis eveneens voor staat: de centen vinden.

Goed signaal

De klimaatconferentie in Poznan heeft een slechte pers gehad. Er zou niets gebeurd zijn. Klimaatonderzoeker Leo Meyer, die gepokt en gemazeld is in het internationale klimaatcircuit, is er positiever over. Belangrijk is dat de Maltees Michael Zammit Cutajar, de voorzitter van de VN-werkgroep die een nieuw verdrag moet voorbereiden, een helder mandaat heeft gekregen om een onderhandelingstekst te schrijven. Die moet er in april zijn. Een goed signaal is ook dat allerlei landen in Poznan met nationale plannen kwamen. Brazilië bijvoorbeeld. 'Een plan dat hout snijdt,' vindt Leo Meyer. 'Nu verdwijnen er elk jaar hele provincies Amazonewoud. Ze hebben het plan tegen 2017 vijftien procent van de ontbossing tegen te gaan. Dat staat voor 4,8 gigaton CO₂, meer dan het hele Koyto-protocol.'

Landen die roet in het eten kunnen gooien, zijn er ook genoeg. 'India trapt hard op de rem,' zegt Meyer. 'Ze zijn faliekant tegen alles wat neigt naar een taakstelling. Brazilië ligt op andere punten erg dwars. Het tegengaan van de ontbossing met een systeem van carbon credits, waarbij je moet betalen voor de uitstoot van kooldioxide, willen ze niet. Ze willen zelf de baas zijn.'

Een heet hangijzer in klimaatonderhandelingen is ook technologieoverdracht. Als westerse landen ervan dromen dat opkomende economieën de fossiele fase overslaan en meteen hun kaarten op groene technologieën zetten, zullen ze wel de nodige geavanceerde kennis beschikbaar moeten stellen. 'Dat betekent ook dat er iets gedaan moet worden aan de enorme bescherming die patenten bieden,' zegt Klaas van Egmond.

De rechtvaardigheid van de voorstellen is een ander strijdpunt in de onderhandelingen. Joyeeta Gupta, hoogleraar klimaatverandering en recht in Amsterdam, zegt dat de ontwikkelingslanden zich bedrogen voelen: 'Om het klimaatprobleem aan te pakken, is het van vitaal belang dat alle landen actie ondernemen. Maar de ontwikkelingslanden hebben het gevoel dat de rijke landen zelf niet aan hun verplichtingen hebben voldaan.' Want zij zijn er als de grootste vervuilers zelf nog nauwelijks in geslaagd hun uitstoot terug te brengen. Bovendien hebben ze met de mond beleden dat nieuw geld moest worden vrijgemaakt voor steun aan de ontwikkelingslanden, die extra hard getroffen worden door klimaatverandering. Maar in de praktijk haalde het leeuwendeel van de westerse landen de internationaal afgesproken doelstelling, 0,7 procent van de begroting aan ontwikkelingshulp te besteden, niet eens.

Vergroening

Ook opkomende economieën als China vinden dat de westerse landen eerst aan zet zijn. China wil bij het principe 'de vervuiler betaalt' ook de uitstoot uit het verleden meenemen, die vooral voor rekening van westerse landen komt. 'Dat is zeker niet onredelijk,' vindt Joyeeta Gupta.

'Dat China zelf snel matigt, is essentieel,' zegt Pier Vellinga, hoogleraar klimaatverandering in Wageningen. 'Alle plaatjes wijzen uit dat de emissies in het Westen over een tijdje in het niet vallen bij die van China. In de komende tien jaar gaat hun economie verdrievoudigen.'

De struikelblokken lijken talrijk. Maar met het aantreden van Obama is er hoop. Vellinga wacht met spanning op het klimaat- en energiepakket dat de regering-Obama in maart lanceert. Een reden tot optimisme vindt hij alvast dat ze in de VS beseffen dat twee agenda's - het scheppen van werkgelegenheid in economisch barre tijden en de overgang naar een nieuwe energievoorziening - met elkaar verbonden zijn.

Ook Van Egmond zet zijn kaarten op een new green deal. 'Het geld is altijd ingezet waar het rendement het grootst is. Dat is nu nog niet in groen. In de afgelopen decennia is het milieu opgegeten ten gunste van de economie. Dat proces gaat door. Maar het regenwoud kun je maar één keer kappen. We moeten die trend ombuigen met een sterke vergroening van de belastingen en een groot investeringsplan in een groene economie.'

Net als Vellinga ziet Van Egmond de Amerikaanse president als de hoofdrolspeler. 'Eigenlijk zit iedereen op Obama te wachten. Het klinkt allemaal heel goed wat hij tot nu toe heeft gezegd. De vraag is of hij

een alliantie gaat sluiten met China en India. Tot nu toe was er een patstelling over en weer. Ik doe het alleen als jij het ook doet. Die kan nu wezenlijk doorbroken worden.'

De voedselcrisis

'Het is een man made-probleem'

In 2009 lijden een miljard mensen honger, tenzij de voedselvoorraden toenemen en prijs en productie niet langer achter elkaar aanlopen.

Schokkende beelden van zwaar ondervoede mensen, berichten over ongekende voedselprijsstijgingen, oproepen van wereldleiders voor noodhulp aan de arme landen: maandenlang beheerste de internationale voedselcrisis in 2008 het wereldnieuws. Totdat de kredietcrisis afgelopen zomer zijn intrede deed. Bijna geruisloos verdween de voedselproblematiek van het toneel. De aandacht van de media was opeens volop gericht op de omvallende banken en de aanstormende recessie.

Het leek er inderdaad even op dat de voedselmarkt in rustiger vaarwater was gekomen. Voorspelde misoogsten vielen mee en de hoge voedselprijzen hadden boeren ertoe aangezet meer graan te verbouwen. En ook door de kredietcrisis, die leidde tot een vraagafname naar voedsel en dalende brandstofprijzen, zijn de meeste graanprijzen sinds het voorjaar met bijna de helft gekelderd. Maar intussen woedde de honger in stilte voort. Het aantal ondervoede mensen in de wereld is vorig jaar met veertig miljoen gestegen naar 963 miljoen, zo meldde de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO). En de verwachting is dat ondanks de huidige relatief lage prijzen dit aantal in 2009 zal groeien tot boven de 1 miljard. De haalbaarheid van de Millenniumdoelstelling uit 2000 van de wereldleiders om de honger in de wereld te halveren tot 400 miljoen lijkt verder weg dan ooit. Sterker: een nieuwe voedselcrisis is in aantocht.

Hoe kan het dat in een wereld, waar genoeg eten is om alle monden te voeden, toch zoveel mensen honger blijven lijden? Over de oorzaken is iedereen het allang eens. De lage buffervoorraden, ooit bedoeld om de vrije markt te bevorderen, leiden tot enorme prijsfluctuaties. Zoals Louise Fresco, hoogleraar duurzame ontwikkeling aan de Universiteit van Amsterdam en voormalig bestuurder van de FAO, het verwoordt: 'De productie en prijs rennen achter elkaar aan.' Als de prijzen dalen, neemt de landbouwproductie in rap tempo af met als gevolg onvoldoende aanbod van voedsel. Bij stijgende prijzen wordt weliswaar de productie van granen verhoogd, maar kan de arme bevolking deze niet betalen. Ook reageert de agrarische sector sterk op de grillige olieprijs.

Net als op Wall Street heeft het kortetermijndenken sinds de jaren tachtig ook bij het voedselbeleid de overhand gekregen, zegt Rutger Schilpzand, strategisch adviseur Voedselvraagstukken van communicatieadviesbureau Schuttelaar & Partners, dat elk jaar de Wereldvoedseldag organiseert. 'Door de lage voorraden viel de voedselzekerheid en daarmee het prijsdempend effect weg. Daarvan hebben we nu de nadelen op ons bord.'

De voedselcrisis is een 'man made-probleem', zegt ook Rudy Rabbinge, hoogleraar duurzame ontwikkeling en voedselzekerheid in Wageningen. 'Het is niet over ons gekomen als het weer.' Het wereldontwikkelingsrapport 2008 van de Wereldbank toont dat investeringen in de landbouw in ontwikkelingslanden in Azië en Afrika de laatste vijftientig jaar structureel zijn verwaarloosd. En het veranderende energiebeleid en daarmee de toename van de biobrandstoffen heeft een steeds groter beslag gelegd op de beschikbare voorraad granen. Amerika is de grootste verbruiker van biodiesel.

Ook de economische recessie zal dit jaar zijn invloed doen gelden. Ontwikkelingslanden worden hard getroffen door verminderde koopkracht en de boeren hebben nauwelijks toegang tot kapitaal. En de westerse overheden hebben miljarden dollars gestoken in het redden van banken en in stimuleringspakketten voor de economie. Het is nog maar de vraag wat er terecht zal komen van de vorig jaar aan de FAO toegezegde 22 miljard dollar aan voedselhulp. De Wageningse hoogleraar transitiestudies Jan Douwe van der Ploeg verwijst naar nog een zorgpunt als gevolg van de economische malaise: grote westerse voedselimperies, die een dominante rol vervullen in de markt, kunnen in de problemen komen. Als deze omvallen, leidt dat tot enorme voedseltekorten.

Boerenlandbouw

Niet alleen de economische recessie en de energiecrisis (en daarmee een toename van de biobrandstoffen) werken door in de voedselmarkt. Ook het veranderende klimaat is van invloed. Een toename van orkanen, overstromingen en perioden van grote droogte maakt de oogst opbrengsten steeds moeilijker te voorspellen. Bovendien kampt het landbouwbeleid met de uitputting van fossiele brandstoffen.

Toch blijven alle voedingsdeskundigen in hun strijd tegen de honger optimistisch. Zeker op de langere termijn. In hun oplossingen zijn investeringen in een hogere landbouwproductie en buffervoorraden in ontwikkelingslanden de gemene deler. Maar in hun ideeën over de aanpak verschillen ze van mening. Rabbinge gelooft vooral in efficiëntere landbouw. Samen met voormalig VN-baas Kofi Annan leidt hij de Groene Revolutie in Afrika. Door verbetering van onder meer de bodemvruchtbaarheid en bezaaiing wordt arme boeren geleerd hoe ze met minder land een hogere productie kunnen bereiken. Nederland speelt daarbij een belangrijke rol. 'Wij zijn met onze expertise, ervaringen en handelskanalen het sterkste landbouwland ter wereld.' Ook Schilpzand ziet veel heil in technologische vernieuwingen. Van der Ploeg pleit daarentegen vooral voor een terugkeer naar de ouderwetse boerenlandbouw. De lokale agrarische activiteiten moeten volgens hem beter beschermd worden tegen de dominantie van de (westerse) wereldmarkt. Fresco is het daar gedeeltelijk mee eens. 'Maar het is geen zero sum game. Producenten moeten wel toegang houden tot de markt.' Volgens haar is de bijeenkomst van de Wereldhandelsorganisatie van dit jaar een belangrijk moment. 'Als daar geen handelsbarrières worden afgebroken, hebben we een probleem. Maar we moeten ook de ontwikkelingslanden de kans geven hun landbouw verder te ontwikkelen en afspreken hoe we de arme bevolking beschermen tegen prijsschommelingen.'

Lichtpuntjes

De voedselexperts zijn eenduidiger in hun visie op het energiebeleid en de gevolgen daarvan voor de landbouw. Biobrandstoffen concurreren nu te veel met de voedingsgewassen, zeggen ze. Ook zijn de klimaateffecten niet altijd gunstig. Schilpzand: 'Er is zoveel energie nodig voor teelt, verwerking en vervoer van brandstoffen, dat de CO₂-reductie flink tegenvalt. Dat zou beter onderzocht moeten worden.' Dat lijkt nu te gaan gebeuren. Eind 2008 kondigde de Europese Commissie een nieuwe richtlijn aan die strenge duurzaamheidseisen aan biobrandstoffen stelt. Elke twee jaar zal de Commissie rapporteren over de effecten op de CO₂-uitstoot en de voedselvoorziening. In Amerika zei Barack Obama onlangs ook de gevolgen van biobrandstof te willen onderzoeken.

Het zijn kleine lichtpunten aan de horizon. Maar de resultaten zullen niet snel zichtbaar zijn. Alle deskundigen vrezen voor dit jaar een nieuwe crisis en een herhaling van de voedselrellen. De landbouwproductie en -voorraad in ontwikkelingslanden moeten omhoog. En daarvoor zijn westerse investeringen nodig. Rabbinge: 'De regeringsleiders moeten nu echt doen wat ze elk jaar opnieuw beloven te doen. Als dat gebeurt, is het niet moeilijk om een nieuwe crisis te voorkomen.'

De energiecrisis

'We zullen ook een BIOPEC krijgen'

De lage olieprijs zet een rem op de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen. Toch is dit het moment om de weg naar duurzaamheid in te slaan.

De afhankelijkheid van het Midden-Oosten en Rusland, de uitputting van fossiele brandstofreserves en de opwarming van de aarde: redenen te over voor een revolutie in de energievoorziening. Besparing en minder uitstoot zijn het devies, duurzame energie is het toverwoord. Maar er zit een stevige rem op de realisatie van al die goede en noodzakelijke voornemens. Wat kan er in 2009 gebeuren?

Een essentieel onderdeel van het energievraagstuk is de olieprijs. Een snel fluctuerende olieprijs is een belangrijke reden dat een oplossing van het energieprobleem niet snel in zicht komt. Er hangt namelijk nogal wat mee samen. Op dit moment staat de olieprijs laag. Goed nieuws voor olieconsumenten: zij hebben meer geld te besteden. Slecht nieuws voor de energiesituatie, omdat consumenten minder zuinig zijn met het vervuilende zwarte goud en het moeilijker is om de duurzame energierevolutie van de grond te krijgen. 'Als je duurzaam wilt investeren, wil je weten waar je tegen concurreert,' zegt hoofd beleidsstudies van het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) Remko Ybema. 'Door de schommelende prijzen en de kredietcrisis is men minder geneigd risico's te nemen.'

Mooie voornemens

De instabiele olieprijs zorgt er ook voor dat er minder geïnvesteerd wordt in de winning van nieuwe fossiele brandstoffen. Nu de OPEC-landen en Rusland minder inkomsten binnenkrijgen, zullen zij ook minder uitgeven. Zowel 'makkelijk' winbare olie als moeilijk winbare (bijvoorbeeld teerzandolie en olie in arctische velden) staat onder druk. Mensen die geloven dat alle middelen nu naar duurzame energie moeten gaan, vinden dit een blessing in disguise. Maar veel energiedeskundigen denken dat we er in de komende tijd met hernieuwbare energie alleen niet komen. Nieuwe olie- en gaswinning is daarom bij dalende reserves bittere noodzaak.

Naast de schaarstekwestie is klimaatverandering een dwingende reden voor een revolutie in de energievoorziening. De CO₂-uitstoot van olie, gas en kolen is zorgwekkend. De EU probeert een voortrekkersrol te spelen en heeft de '20/20/20'-doelstellingen gesteld: in het jaar 2020 moet de CO₂-uitstoot met twintig procent ten opzichte van dertig jaar daarvoor zijn gereduceerd, het aandeel duurzame energie in de energiemix moet twintig procent bedragen en er moet twintig procent extra zijn bespaard op het energiegebruik.

Het zijn mooie voornemens, maar de experts zijn bang dat energie in de komende jaren niet de middelen krijgt om ze waar te maken. Alle deskundigen zeggen dat het technisch mogelijk is om op den duur de volledige energiebehoefte met duurzame bronnen te bevredigen. Alleen is het ontwikkelingstraject ontzettend duur. 'Zonne-energie is verreweg de meest kansrijke optie,' zegt Klaas van Egmond, hoogleraar milieukunde in Utrecht en oud-directeur van het Milieu en Natuurplanbureau. 'Door technologische innovatie daalt de kostprijs ervan in rap tempo. Maar nu kan het niet zonder de helpende hand van de overheid.'

Pier Vellinga, hoogleraar klimaatverandering aan Wageningen Universiteit, denkt dat Concentrated Solar Power in de Sahara, waarbij de warmte van de zon met spiegels wordt gebundeld, al hard op weg is concurrerend te worden. Jammer dat de oliemaatschappijen daarin niet investeren. Vellinga: 'Het zijn de dinosaurïers van onze maatschappij. Ze gaan veel te lang door op de oude weg en maken dezelfde fouten als de financiële instellingen.'

Groene investeringen

Ook windenergie begint, vooral op zee, een steeds belangrijkere en goedkopere energiebron te worden. Over het opwekken van energie uit biomassa zijn de meningen verdeeld.

'Het potentieel is heel groot. Maar het bestuurlijke probleem is nog groter,' zegt Klaas van Egmond. 'Hoe zorg je ervoor dat het niet met voedsel concurreert en krijg je het op landbouwgronden die verlaten zijn?'

In Oost-Europa en Latijns-Amerika liggen enorme landbouwgronden die niet efficiënt gebruikt worden: daar liggen kansen voor bio-energie. Hoop biedt ook de tweede generatie biobrandstoffen, die gemaakt wordt van houtige gewassen zoals wilg en populier of olifantengras, of van afvalstromen zoals houtzaagsel en landbouwresten. Wim Turkenburg van het Copernicus Instituut: 'Nu hebben we de OPEC, maar we zullen in de toekomst ook wel een BIOPEC krijgen.'

Een andere belangrijke vraag is wie de gewenste duurzame transitie gaat oppakken: overheden en energiebedrijven, of nieuwe innovatieve bedrijven of organisaties. In het Energierapport 2008 van het ministerie van Economische Zaken staat dat de overheid slechts de randvoorwaarden kan stellen voor de markt van duurzame energie.

Wim Turkenburg vindt dat de Nederlandse overheid te weinig doet: 'Op dit moment is slechts drie procent duurzaam. In Zweden is dat al veertig procent. Als het Nederlandse beleid zo doorgaat, gaan we het niet redden. Iedereen ziet dat, behalve de overheid zelf.'

Overheden moeten ook volgens Remko Ybema het voortouw nemen naar meer duurzaamheid. Maar er ligt ook een grote verantwoordelijkheid bij bedrijven en kennisinstellingen: daar moeten investeringen worden gedaan en de kennis en technologie ontwikkeld worden.

Hoe beloftevol al deze alternatieve bronnen ook zijn, het zal jaren duren voordat ze een aanzienlijk deel uitmaken van de gehele energievoorziening. Intussen zullen we CO₂ moeten opslaan in de strijd tegen de uitstoot. Hoewel er discussie is over de veiligheid van CCS (carbon capture and storage) is de noodzaak volgens Wim Turkenburg duidelijk: 'Iedereen weet dat het moet gebeuren, alleen Greenpeace strибbelt tegen.' In 2009 moet de knoop worden doorgehakt over twee grote proefprojecten.

Maar ook hier geldt: belangrijke plannen kosten geld. In 2009, het jaar dat de effecten van de financiële crisis naar alle verwachting nog heviger zullen zijn dan voorheen, kan kortzichtigheid het makkelijk van duurzaamheid winnen.

Maar de crisis kan ook een uitnodiging tot bezinning zijn. Er gaan steeds meer stemmen op voor flinke ingrepen van de overheid om de economie te stimuleren. Als ze er grote sommen geld in pompen, waarom dan niet in groene investeringen met een nuttig neveneffect, de bestrijding van de klimaat- en energiecrisis 2009 kan het kanteljaar zijn in de overgang naar een duurzame wereld.

De deskundigen

Age Bakker, Nederlands bewindvoerder van het Internationaal Monetair Fonds (IMF)

Klaas van Egmond, hoogleraar milieukunde aan de Universiteit Utrecht en oud-directeur van het Milieu- en Natuurplanbureau

Louise O. Fresco, hoogleraar duurzame ontwikkeling in internationaal perspectief aan de Universiteit van Amsterdam en voormalig bestuurder van de Food and Agriculture Organization (FAO) van de VN

Joyeeta Gupta, hoogleraar klimaatverandering en recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Leo Meyer, klimaatonderzoeker bij het Planbureau voor de Leefomgeving

Jan Douwe van der Ploeg, hoogleraar transitiestudies aan Wageningen Universiteit

Rudy Rabbinge, hoogleraar duurzame ontwikkeling en voedselzekerheid aan Wageningen Universiteit

Rutger Schilpzand, strategisch adviseur Food & Nutrition bij communicatieadviesbureau Schuttelaar & Partners, dat de jaarlijkse Wereldvoedseldag organiseert

Wim Turkenburg, wetenschappelijk directeur van het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling en Innovatie van de Universiteit Utrecht

Pier Vellinga, hoogleraar klimaatverandering aan de Wageningen Universiteit

Willem Vermeend, oud-staatssecretaris van Financiën, oud-minister van Sociale Zaken en nu

ondernemer en hoogleraar Europese fiscale economie aan de Universiteit van Maastricht

Peter Vogtländer, voorzitter van de Energieraad

Arjen van Witteloostuijn, hoogleraar economie aan de Universiteit Antwerpen

Remko Ybema, hoofd beleidsstudies van het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN)

Nederland weet alles van duurzame energie

Koploper in kennis, maar slechte verkoper

'We zijn koploper in het adequaat reageren,' zegt Arjen van Witteloostuijn van de universiteit Antwerpen over het optreden van Nederland bij de financiële crisis. Dat biedt hoop, ook voor de rol van Nederland in de verdere bestrijding van de mondiale financiële malaise.

Age Bakker van het IMF: 'Wij zijn een van de smaakmakers. We kunnen makkelijker dan grote landen over onze eigen schaduw heen springen en bruggen slaan naar andere landen.'

Maar de staat van de wereld vraagt om meer dan adequaat reageren. Lapmiddelen of symptoombestrijding zullen de mondiale economie, de voedselmarkt, het klimaat en de energievoorziening niet redden: daarvoor zijn de verschillende crises te verstrengeld met elkaar en zitten ze nu al te diep in de nerven van de geglobaliseerde wereld. Onverantwoord kortetermijndenken heeft de kiem van de crises gezaaid. De consensus onder wetenschappers en bestuurders is dat deze 'roofbouw' maar één antwoord kent: duurzaamheid.

'Laten wij de revolutie beginnen,' zegt oud-minister Willem Vermeend als hij enthousiast vertelt over de kansen voor Nederland: 'We hebben al eerder wereldwonderen gebouwd: de Deltawerken en de Afsluitdijk. Het is nu tijd voor een nieuw wereldwonder.'

Hij droomt van het 'grootste windpark ter wereld' in de Noordzee. Behalve energie levert zo'n park een enorme impuls aan de economie, denkt Vermeend. 'Schepen, helikopters, bedrijven, architecten: werkgelegenheid.'

En wij zijn absolute specialisten in het bouwen op water, zegt Wim Turkenburg van het Copernicus Instituut. 'Het offshore bouwen van een windpark is een beetje als het bouwen van een olieplatform.' Bovendien, vertelt Peter Vogtländer, voorzitter van de Energieraad, ligt Nederland ideaal: 'We vangen veel wind op zee.'

Naast windmolens op zee blinkt Nederland ook uit in zonneceltechnologie. De kennis die aanwezig is op technische universiteiten en bij ECN behoort tot de wereldtop, zingen de experts in koor. Maar ook bio-energie kan een bron zijn die Nederland een gouden duurzame toekomst brengt. De Nederlandse

ondergrond is dan wel duur en schaars, waardoor het verbouwen van biomassa hier niet lucratief is, maar de haven van Rotterdam kan een belangrijke, zo niet de belangrijkste, doorvoerhaven zijn van bio-energie, net als dat het dat altijd geweest is voor olie.

Nederland loopt ook voorop in de ontwikkeling van CCS (carbon capture and storage), de beloftevolle technologie om CO2 op te slaan. Naast kennis heeft ons land relatief veel opslagcapaciteit en zouden wij binnen Europa een belangrijk knooppunt kunnen zijn voor CO2-afvang en opslag.

Duurzaamheidsprofessor Louise Fresco ziet nog een andere kans: 'Wij zijn ontzettend goed in het sociaal inbedden van nieuwe grote technologieën. We weten hoe we met bewoners en andere stakeholders om moeten gaan.' Dit 'poldermodel nieuwe stijl' ziet Fresco als een potentieel exportproduct. Nederland is geliefd aan de onderhandelingstafel.

Landbouwprofessor Rudy Rabbinge vertelt dat Wageningen Universiteit, waar hij werkzaam is op het gebied van kennisontwikkeling over de landbouw, 'de belangrijkste universiteit ter wereld' is. Deze kennis kan een belangrijk onderdeel zijn van het bestrijden van de voedselcrisis. Rabbinge: 'We hebben alleen al vierhonderd tot vijfhonderd promovendi in ontwikkelingslanden.'

De rondgang die Vrij Nederland maakte langs wetenschappers en bestuurders levert een opvallend eenduidig beeld op: Nederland is een mondiale grootmacht wat betreft kennis en technologie op het gebied van duurzaamheid. Er zijn alleen veel obstakels die een vruchtbare vertaling van al die knowhow verhinderen. Wim Turkenburg: 'We zijn slecht in het vermarkten van kennis.' Klaas van Egmond: 'Conceptueel zijn we echt goed, maar in de praktijk matig tot slecht.' Louise Fresco: 'Er is geen overkoepelende visie op de verschillende dossiers, geen geïntegreerde aanpak.'

Toch is er zeker geen reden tot pessimisme. Nederland heeft prachtige ambities en alle kennis in huis om ze waar te maken. Het is te vroeg om nu al te somberen dat het allemaal niet gaat lukken. In de woorden van Leo Meyer van het Planbureau voor de Leefomgeving: 'Als we net een half uur op vakantie zijn, vragen de kinderen op de achterbank al of we er bijna zijn.'